

ЗА ЧУДОТО НА СОЛИДАРНОСТТА И СВОБОДАТА

LYUDMILA MINDOVA

*Institute of Balkan Studies and Center of Thracology
of the Bulgarian Academy of Sciences*

ON THE MIRACLE OF SOLIDARITY AND FREEDOM. A review of: Herling-Grudziński, Gustaw. *The Wings of the Altar: Short Stories, Diaries, Essays*. Transl. into Bulgarian: Margreta Grigorova, Desislava Nedyalkova. Ruse: Elias Canetti, 2021. ISBN 978-95-4299-244-8, 484 pp. [In Bulgarian: Херлинг-Груджински, Густав. *Крилата на олтара: Разкази, дневници, есета*. Превод от полски: Маргрета Григорова, Десислава Недялкова. Русе: Елиас Канети, 2021.]

Keywords: Gustaw Herling-Grudzinski, Margreta Grigorova, Desislava Nedyalkova, Polish literature in Bulgaria, Holocaust literature

Още от книгата *Друг свят. Съветски записки* – чието първо издание през 1951 г. се появява не в родната му Полша, а в Лондон с предговор от Бърtrand Ръсел, – Густав Херлинг-Груджински се представя като автор на страданието. *Друг свят* е сред първите свидетелства пред западния свят за болшевишкия концлагерен ад, за съветския ГУЛАГ.

За българските читатели книгата *Крилете на олтара* представлява втора и още по-проникновена среща с творчеството на известния писател емигрант. След публикуването на *Друг свят* в превод на Десислава Недялкова през 2001 г. следващото голямо събитие, ознаменуващо присъствието на този автор в България, е специалният брой на *Литературен вестник* през 2019 г., съставен от Маргрета Григорова и Кристиян Янев по повод стогодишния му юбилей – събитие, безспорно отварящо вратите на читателските ни очаквания и за *Крилата на олтара*.

В българския дебат за тоталитарния опит прозата на Херлинг-Груджински заема наистина важно място. Владимир Донеv, един от българските изследователи на темата, изтъква този факт и определя книгата *Друг свят* като *екзистенциалистка версия на лагерния опит* (Donev 2012). Търсейки сходства между книгите *Митът за Сизиф* (1942) и *Разбунтуваният човек* (1951) на Албер Камю, *Нима това е човек* (1947) на Примо Леви,

които се появяват почти по едно и също време с *Друг свят*, Владимир Донеv същевременно напомня и за близостта със *Записки от мъртвия дом* (1862) на Достоевски, която в тоталитарните времена става често четена книга, а и самият Херлинг-Груджински я чете два пъти по време на съветското си заточение.

Роден на 20 май 1919 г. в полонизирано, но изповядващо юдаизма еврейско семейство, Гецел (Густав) е вписан в регистрите едва на 17 юли 1919 г. Години по-късно, по майсторския маниер на една богата повествователна средноевропейска традиция, прозата на Херлинг-Груджински успява по оригинален начин да осмисли в своята художествена система не само личния жизнен път, но и празниците и делниците, светостта, мъченичеството и прозаичността в човешкото съществуване изобщо. Този голям белетрист продължава по впечатляващ начин полската емигрантска поетическа традиция, която от времената на романтиците Адам Мицкевич и Юлиуш Словацки показва, че литературата навсякъде може да бъде в свои води, а емигрантството като че ли е едно от най-плодотворните ѝ състояния.

Прозата на Густав Херлинг-Груджински е особено ценна и с това, че чете емигрантството и тоталитарното зло на XX век в контекста на философската рефлексия и духовността. Очевидно, за полския автор е ценен и естетическият и етичен опит на автор като Франц Кафка, когото цитира в епиграф към един от своите разкази. Краят на този цитат е следният: *Ето затова ние, хората, трябва да застанем един срещу друг така замислени и състрадателни, както преди да влезем в ада* (Grudzinski 2021: 43). Очевидно, Кафка е важен учител в мисленето и писането за полския автор, вероятно не на последно място и с разказа си *Наказателната колония* от книгата му *Преображението* – безспорно едно от най-силните художествени описания на тази античовешка реалност.

Друг свят на Херлинг-Груджински се появява няколко години преди Александър Солженицин да започне да пише *Архипелаг ГУЛАГ*, заслужено и до днес най-известната в света книга за съветските лагери. Но *Друг свят* е книга не по-малко важна, тъй като заговаря пред западния читател за това, че тоталитаризмът на XX век има повече лица и за тях трябва да се говори така, както се говори за Хитлер и Мусолини.

Маргрета Григорова, на чиито изследователски и преводачески търсения дължим появата на втората българска книга на Херлинг-Груджински, *Крилата на олтара*, напомня следното:

С лагерната си творба *Друг свят* самият Херлинг свързва раждането си като писател (*Най-кратък пътеводител през самия себе си, Решения*), това е неговият личен и колективен разказ за лагера в Йерцево, който предшества лагерната проза на Солженицин и подобно на *Поробеният разум* на Милош проехтява в международен контекст като свидетелско изобличение на втория тоталитаризъм на XX в. (Grigорова 2019: 3)

Тези думи са част от уводния текст към специалния брой на *Литературен вестник*, с който се отдава почит на този автор. Продиктувано и от решението на Полския сейм от 20 юли 2018 г., с което 2019 г. е обявена за година на Густав Херлинг-Груджински, назначението на съставителите и преводачите на този брой е ценен дар към българската аудитория, представяйки ключови текстове за творчеството на един от най-забележителните полски автори на XX век.

Тъй като неизбежно докосването до художествена и мемоарна проза на Густав Херлинг-Груджински отваря мъчителната тема за страданието, още по-важна в този контекст е появата на текстове, които заговарят за утешението и надеждата, излъчвани и в най-сенчестите места на този литературен свят. Както например прави Кристиян Янев, един от талантливите млади полонисти и изследователи на темата за концлагерния опит. Заслужава да се припомнят финалните думи от неговия текст в този полски литературен брой:

Четен в условия, които са много по-различни от тези, отредени на полския писател от миналия век, но будещи не по-малко несигурности и притеснения за бъдещето на Европа, Херлинг запазва своята актуалност, демонстрира своята проникновеност в анализа на европейската ситуация и впечатлява с изключителните си познания в сферата на литературата, изкуството и философията. Може би и именно затова творчеството на *самотния търсач на абсолюта*, в което въпреки тъмнината, с която се сблъсква човекът (политическа, екзистенциална, трагическа), винаги надделява светлината, привлича вниманието на поредните поколения читатели в родината си и в извън нея, както и неотслабващия интерес на редица учени, част от които намират своето място и на страниците на настоящия брой. (Янев 2019: 6)

Наистина темата за страданието в прозата на полския автор има дълбок екзистенциален смисъл. Затова и изборът на Маргрета Григорова да озаглави богатия том с дневници, есета и белетристика на Густав Херлинг-Груджински тъкмо *Крилата на олтара* е особено подходящ не само защото препраща към третата по ред книга на полския автор, появила се през 1960 г. в Париж. Макар и да не повтаря това ранно издание със своето съдържание, новата българска публикация смислово подчертава именно централната тематична ос в тази проза – за страданието, болката, самотата, но също и за надеждата,

утехата, възкресението. Сякаш по многообразни начини тази книга напомня звучащите като сентенции изречения от разказа *Кулата: в най-нисшия кръг на нещастieto има наслада, която малко хора успяват да разберат – насладата от това, че дишаш и си жив* (Grudzinski 2021: 20). Както и финалните акорди: *Ако в нашия живот на земята нямаше неща, пред които въображението ни отпуска ръце, щяхме накрая да проклинаме отчаянието, проникващо в литература, вместо да търсим надежда в нейните творби* (Grudzinski 2021: 42).

Откъде се появява надеждата в така безнадеждния свят на тоталитарния опит, страданието и злото? Нека си припомним отново изречението от Кафка, което Густав Херлинг-Груджински цитира: *Ето затова ние, хората, трябва да застанем един срещу друг така замислени и състрадателни, както преди да влезем в ада.*

Адът, който описва художествената, мемоарната и дневниковата проза на полския автор, може да бъде преживян и преодолян единствено със силата на състраданието. През никое зло не може да се премине с изгубени сетива за другия, за неговия вътрешен свят, за неговите страдания и радости – твърдят литературата, религията, философията, психологията. Така впрочем твърди и един друг автор с еврейски произход и особено ценни наблюдения върху света на концлагера: Виктор Франкъл. Като човек, оцелял по чудо от Холокоста, Франкъл първоначално не е сигурен доколко си заслужава усилието да разкаже преживяното. Но все пак се решава да го направи и така се появява една от най-издаваните и преиздавани книги след края на Втората световна война – *Човекът в търсене на смисъл* (1946).

Няма друг смисъл, сякаш напомня и Херлинг-Груджински, освен способността на човек постоянно да чете с внимание и търпение знаците и от *двете крила на олтара*. Както пише Юзеф Лободовски:

Крилете на олтара – още самото заглавие доста точно насочва обхвата на съдържанието и проблематиката. Мотото от анонимния разказ от XVI век ги очертава изцяло: „И след като отвори като книга крилете на стария олтар, видя, че от вътрешната страна са майсторски резбовани – едното представя Полагането в Гроба, а другото – Възкресението“. (Lobodowski 2019: 39)

Книгата на Густав Херлинг-Груджински е книга и за безмерното страдание, но и за необятните висоти на надеждата. Макар и появяваща се в свят на отчаяние, на липса на вяра и в Бога, и в човека, със своя богат художествен свят, тази книга постоянно напомня, че не всичко е изгубено. *Още не е загинала* – както се пее в полския химн, по който

REFERENCES

- Bodakov 2021:** Bodakov, Marin. *Not Yet Lost. Conversations with Polish Intellectuals*. Veliko Tarnovo: Faber, 2021. [In Bulgarian: Бодаков, Марин. *Още не е загинала. Разговори с полски интелектуалци*. Велико Търново: Фабер, 2021.]
- Donev 2012:** Donev, Vladimir. "The Existentialist Version of a Labor Camp Experience in Gustav Grudzinski Memoirs." In: *Svobodata: Website for Culture, Art and Society*, 02.12.2012, <http://www.svobodata.com/page.php?pid=10474&rid=35&archive> (accessed 20.10.2022). [In Bulgarian: Донеv, Владимир. „Екзистенциалистката версия на лагерния опит в мемоарите ‘Друг свят’ на Густав Херлинг-Груджински.“ *Свободата*: сайт за култура, изкуство и общество, 2.12.2012.]
- Grigороva 2019:** Grigороva, Margreta. "The Free Seeker of the Absolute' Gustaw Herling-Grudziński." In: *Literaturen vestnik*, no 19 (2019): 13. https://drive.google.com/file/d/1p-yol5c_gbpco9DU3FgUooYaJiXSdpf7/view (accessed 20.10.2022). [In Bulgarian: Григорова, Маргрета. „‘Самотният търсач на абсолюта’ Густав Херлинг-Груджински.“ *Литературен вестник*, бр. 19 (2019): 1–3.]
- Grudzinski 2021:** Herling-Grudzinski, Gustaw. *The Wings of the Altar : Stories, Diaries, Essays*. Ruse: Elias Canetti, 2021. [In Bulgarian: Херлинг-Груджински, Густав. *Крилата на олтара : Разкази, дневници, есета*. Русе: Елиас Канети, 2021.]
- Herbert 2000:** Herbert, Zbigniew. *The Power of Taste. 100 Poems*. Transl. by Vera Deyanova. Sofia: Stigmati, 2000. [In Bulgarian: Херберт, Збигнев. *Силата на вкуса. 100 стихотворения*. Прев. Вера Деянова. София: Стигмати, 2000.]
- Lobodowski 2021:** Lobodowski, Jozef Stanislaw. "The Wings of the Altar." Transl. by Christian Yanev. *Literaturen vestnik*, no 19 (2019): 39. https://drive.google.com/file/d/1p-yol5c_gbpco9DU3FgUooYaJiXSdpf7/view (accessed 20.10.2022). [In Bulgarian: Лободовски, Юзеф. „Крилете на олтара.“ Прев. Кристиан Янев. *Литературен вестник*, бр. 19 (2019): 39.]
- Yanev 2019:** Yanev, Christian. "The Prevailing of Light." *Literaturen vestnik*, no 19 (2019): 6. https://drive.google.com/file/d/1p-yol5c_gbpco9DU3FgUooYaJiXSdpf7/view (accessed 20.10.2022). [In Bulgarian: Янев, Кристиан. „Надделяване на светлината.“ *Литературен вестник*, бр. 19 (2019): 6.]

LYUDMILA MINDOVA (ЛЮДМИЛА МИНДОВА), ASSOC. PROF. PHD
 Institute of Balkan Studies and Center of Thracology of the Bulgarian Academy of Sciences
 <https://orcid.org/0000-0002-7914-3076>